

УДК 81'282:821.161.2

DOI 10.24919/2411-4758.2017.110270

Василь ГРЕЩУК,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ) 9984738@ukr.net

Валентина ГРЕЩУК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ)

ЛІСОСПЛАВНА ЛЕКСИКА В СЛОВНИКУ «ГУЦУЛЬСЬКА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ТА ФРАЗЕМИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ»

У статті проаналізовано лісосплавну лексику, лексикографічно опрацьовану в словнику “Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові”. Визначено контекстуальну семантику гуцульських діалектних слів на позначення реалій річкової лісосплаву, охарактеризовано попит на них авторів художніх текстів, встановлено найбільш затребувані номени. Висвітлено образне вживання досліджуваних діалектизмів та їх функції у художніх текстах.

Ключові слова: лісосплавна лексика; гуцульський говір; діалектизм; словник; текст; художня мова.

Лім. 10.

Васи́лий ГРЕЩУК,

доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой украинского языка, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (Украина, Ивано-Франковск) 9984738@ukr.net

Валентина ГРЕЩУК,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (Украина, Ивано-Франковск)

ЛЕСОСПЛАВНАЯ ЛЕКСИКА В СЛОВАРЕ «ГУЦУЛЬСКАЯ ДИАЛЕКТНАЯ ЛЕКСИКА И ФРАЗЕМИКА В УКРАИНСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ЯЗЫКЕ»

В статье проанализирована лесосплавная лексика, лексикографически обработанная в словаре “Гуцульская диалектная лексика и фраземика в украинской художественной речи”. Определена контекстуальная семантика гуцульских

диалектных слов, обозначающих реалии речного лесосплава, охарактеризован спрос на них у авторов художественных текстов, установлены наиболее востребованные номены. Освещено образное употребление исследуемых диалектизмов и их функции в художественных текстах.

Ключевые слова: лесосплавная лексика; гуцульский говор; диалектизм; словарь; текст; художественная речь.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Відомий дослідник лісосплавної лексики в українських говорах Карпат Іван Сабадош зазначив: «Лексика лісосплаву українських говорів Карпат, колись багата, здиференційована, добре відома значній частині населення регіону, тепер майже вийшла з ужитку. Окремі лісосплавні назви відомі лише в деяких селах тих місцевостей, де лісосплавом ще займалися у перші два післявоєнні десятиліття (на початку 70-х років нашого століття це заняття припинилося на всій території Карпат, найдовше проіснувавши у басейні Черемошу)» [6, 343]. Тому так важливо зберегти й лінгвістично опрацювати її, адже лісосплавна лексика містить безцінну інформацію про оригінальний і специфічний сегмент культури господарювання у гірській місцевості. Деякі діалектні слова цієї ділянки господарської діяльності горян зафіксовано у регіональних діалектних словниках [1, 3, 8, 9, 10 та ін.].

Лексика лісосплаву в українських говорах Карпат ґрунтовно досліджена Іваном Сабадошем [4, 5, 6, 7]. Важливою лінгвістичною проблемою залишається освоєння цієї лексики українською художньою мовою. Розв'язати цю проблему допомагає словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові», укладання якого завершено в Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника, адже у ньому лексикографічно опрацьовано всю гуцульську діалектну лексику, яку використано в мові української художньої літератури.

У цій статті ставимо за **мету** проаналізувати гуцульську діалектну лісосплавну лексику, встановити її обсяг та затребуваність у художніх цілях, визначити лексичну семантику гуцульських діалектизмів лісосплавної тематики, окреслити найбільш репрезентативні групи аналізованої лексики, освоєні українською художньою мовою.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує зазначений словник, гуцульська діалектна лісосплавна лексика не в усьому обсязі, але в основних, вузлових для річкового сплаву деревини, номенах заманіфестована в мові української художньої літератури. Найбільшою кількістю художніх текстів зафіксовано діалектизм *дараба* на позначення плота, збитого з кругляків, якого сплавають по ріці: *Але женемо ми раз з-під Чивчина дараби* (Марко Черемшина. Марічку головка болить, т. 1, 281);

Бутинів тогди ни було. Цуги ни возили, за **дараби** так само ни знали (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 138); – *То ви знали декого з тих опришків? – запитав я. – Ото! Чи знав? Таже то мої ровесники були. Чи раз ми вкупі **дараби** гонили на Вижницю, чи раз і в шинку пожартували! Всяко бувало* (І. Франко. Гуцульський король, т.22, 495); *Ви самі бачите не раз і не два, з якою лютістю кидаю **дарабами**, скільки їх потороцив під Сокільським* (М. Козоріс. Чорногора говорить, 18); *Або, ек то, знаєш, не хотіли мені у сіромі жиди гроші за **дарабу** віплатити і ек ти си за мнов уступила – темуєш?* (О. Манчук. Без свічки, 31); *А тепер я сиджу на тому ж місці, де ще колись малим спостерігав, як батько вів **дарабу** і не бачу тієї грізної, всемогутньої Ріки, а натомість, внизу дзоркотить невелика річка, яку можна і вброд перейти* (П. Федюк. Ріка, 11); *Чорний Черемош, як батько, збирав усі річки та потічки в своє корито і котив з повагою сіро-зелені маси води, несучи на хвилях п'ятиталбові **дараби**, керовані сильними руками молодих легінів-керманичів* (Р. Яримович. Лови на готура, 59); – *А ви, може, з **дарабами** вибираєтесь до Вижниці та дивитесь, чи багато води в Черемоші? – засміялась Анниця* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 33); *Не одна дівчина виплакала очі, дожидаючись Юркової **дараби**, що, немов вітер, пронесилась Терблею* (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру, 7); *Танаско знає, що **дараби** ось-ось покажуться згори, і тому бере розгін до річки* (М. Яновський. Коли йдуть сплави, 5); *Доведеться хлопці-молодці в'язати **дарабу*** (А. Хлистова. Олекса Довбуш, 293); *Весняні повені тут не бувають такі страшні, як оці – вліті. Весняні, вони тут робочі, допомагають сплавлати ліс із гір, женуть **дараби** з відважними плотогонами, а ці, середлітні, породження циклонів, потопа, що бурхливо ревуть серед уже зеленого світу, – вони тільки стихія, руйнація, лихо* (О. Гончар. Циклон, 237); *Коли сплавляли **дараби**, вудити рибу марно, вона забивалася під каміння, і ніякими приманками не витягнеш її* (Я. Стецюк. Шумить Черемош, 98); *Тата привалило **дарабою**, коли дитині було дванадцять років...* (М. Матіос. Солодка Даруся, 81); *Е-е-е-й, дай мені спокій! Я вже сам не знаю, що станесе з отсим моім сплавом, з отими **дарабами*** (Д. Харов'юк. Смерть Сороканюкового Юри, 543); *У вісімнадцять літ він уже гонив **дараби** з найнебезпечнішої гати на Сухому* (У. Самчук. Гори говорять, 14); – *То було не раз намучуся, набідуюся, поки зіб'ю **дарабу** – тиждень мине, більш тижня* (А. Крушельницький. Рубають ліс, 242); *А коли одинак, правлячи **дараби** Черемошем, раптом загинув у шаленні Сокільського, сподівання й надії розвіялися, мов дим од погаслої ватри* (Б. Загорулько. Чорногора, кн. 2, 17); *“Куди нам, Калинко, тепер утікати?” “За мнов!” сказала Калина й побігла долі понад*

ріку до кількох **дараб**, що колибалися від бурі на воді привязані до берега ріки (І. Березовський. Худан, 75); Запам'ятаймо цей день, запам'ятаймо цю подію: 11 серпня 1979 р. Черемошем пропливла остання **дараба** (С. Пушик. Дараби пливуть у легенду, 237); “На **дарабу!** разом з нами! / Поруч – з кермою в руках! / Погуляєш з плавачами / По бурхливих бурунах” (Олександр Олесь. На зелених горах, 218); А лежить тут Гринь, мій родич, / Що **дарабами** теж правив. / Тут, в тім місці, на гілляці / Сам себе життя позбавив (Б. Лепкий. Хрест на кручі, т.1, 54); Керманичем на **дарабі** / Оминати хитрі закрути, / Гострі каменюки на скоках / Річки, де спливають роки (Віра Вовк. На дарабі, 352); Глибина завжди небезпечна. / Мілина – і **дараби** стають (М. Влад. Глибина завжди небезпечна, 50); Колис ти марив / про стримкі **дараби**, / поплисти міг голоден, впорожні (В. Шкурган. Років отара..., 37); Раптово розвіяла мереживо мрій **дараба**, що понеслась по воді (І. Пільгук. Пісню снує Черемош, 176); На мілководді, перед Діловим, особливо загрозово й суворо ревла ріка. Тут, на звиві, скелі нависали над рікою, як стіна. Не одна **дараба** розбивалася, не один дарабаш загинув (Ю. Боршош-Кум'ятський. Так було..., 215).

Низка художніх текстів засвідчують цей діалектизм у складі компаративної сполуки як об'єкт порівняння: // у порівн. – *Туго... туго дуже, – простогнала Маруся. – Нічо, нічо... вноси втрісе дорогов, – шепотів Бідочуків. Це він прислужувався і крутив ноги, мов **дарабу** гакарями* (Г. Хоткевич. Камінна душа, 298); // у порівн. *Єк би **дараба** на габах бистрої ріки, похитувалиси коледники, три рази підходічі під викна хати й три рази назад відступаючіси плесом, поцоркочуючі дзвиночкками на бартках, играючи у скрипку, та тримбітаючи в тримбіту* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 82); // у порівн. *Минали дні, як по річці **дараби**; / Женці скосили наш ланок вівса, / То й Буковина спалахнула вся / В пожарах бука, мідно листі граба* (Віра Вовк. Спомин, 79); // у порівн. *Тобі кортіло... / скочити на ковбки на валу / і себе, / як навісну **дарабу**, / вдарити у здиблену скалу – протаранити її, незграбну* (В. Шкурган. Що так мучиш зголодніле тіло?, 13).

Образне вживання діалектизму *дараба* засвідчено такими контекстами: *Дараби, ви, немов літа, / Назавше сходите в долину* (М. Влад. Дараби, 45); *Настане повинь – і **дараби** прокинуться до життя* (А. Крушельницький. Рубають ліс, 191); *Уздовж берегів ріки дрімають **дараби** і ждуть великої води* (А. Крушельницький. Рубають ліс, 191); *Я вже знала перелетять **дараби**, під вечір спаде вода, і по всій річці зарябють кам'яні брили* (Я. Стецюк. Шумить Черемош, 83); *Все так само буде Черемош нести запінені хвилі свої і бити ними в скелю під Сокольським,*

кипіти у Воротцях, тріпати **дараби** гуцульські на рвучких хребтах білогнівних. Говерла покривється шапкою снігу і довго не зніме її. (Г. Хоткевич. Довбуш, 439); Гуцульщина вільною буде! / Несли води **дараби**... (О. Василяшук, Гуцульські струни, 50).

Художня мова фіксує й демінутив **дарабка**: Звіці отакі мацюцькі **дарабки** йдуть (Г. Хоткевич. Дарабов, 401).

Українська художня мова освоїла й гуцульську діалектну назву окремої частини дараби – **талба** (табла): Бачила, [Леся Українка] як плотогони скручували **талби**, робили стільці, на яких ходять керми з дощок, а саме весло називається **другарем** (С.Пушик. Карпатське літо, 281); Тільки останні дві **талби** черкнулись об камінь, заскреготали смереки, сипнули бризки трісок (Я. Стецюк. Шумить Черемош, 84); Задні **талби** напірають на передні (М.Яновський. Коли йдуть сплави, 6); В'язальники та керманічі покинули готувати плоти та **талби** (Р. Яримович. Джуфко, 57); Керманічі повертають пліт на середину ріки. Поскрипуючи, він незграбно кривить усі свої **талби**, вирівнюється, набирає стрімкого розгону (М. Стельмах. Над Черемошем, 156); Обі передні **талби** дараби сплава збилися клубом (Д. Харов'юк. Смерть Сороканюкового Юри, 546); Де ж: ціла **талба** на березі, та ще й від весни (Г.Хоткевич. Дарабов, 381); Потім я почав боязко оглядати старого Петра, що стояв біля своєї керми на першій **таблі** з широко розкряченими ногами і також раз у раз вдівлявся в клекіт каламутної води (І.Франко. Терен у носі, т.21, 381); Річкою пливли дараби, **талби** билися-терлися об каміння, але керманічі не боялися, що котрась відірветься, бо міцно вони скручені ливами (С. Пушик. Перо Золотого Птаха, 8).

Пристрій, за допомогою якого керують рухом дараби, в гуцульських говірках має назву **керма**. Вона теж інкорпорована мовою української художньої літератури: Ще далі покалічить осичину прибережну, зломить **керму** на прип'ятій дарабі, – і так, де не повернеться (Г. Хоткевич. Життя, 332); Світло густих блискавиць давало Юркові спромогу орудувати **кермою** так, щоб не вдаряти дарабою о скелі і не розбити дараби та не запропастити в кипучих водах себе і цілу ватагу (І. Березовський. Худан, 76); Тільки недавно Онуфрієві дозволили власну **керму** (М. Яновський. Танець дараби, 44); – На дарабу! Разом з нами! / Поруч – з **кермою** в руках! / Погуляєш з плавачами / По бурхливих бурунах (Олександр Олесь. На зелених горах, 218); У тім нестямнім страху штрик Сороканюків Юра на передшу дарабу, котра ще не розбилася цілком. Хапнув він, бідник, за **керму**, кермує-кермує щомога, б'є до берега та кричить не своїми голосами <...> (Д. Харов'юк. Смерть Сороканюкового Юри, 547); Вони застигли біля **корм**, сторожко і міцно, мов казкові богатирі

(М. Стельмах. Над Черемошем, 157); *Отже, керманич ставав за кермо на першій талбі також раз на тиждень* (С. Пушик. Дараби пливуть у легенду, 328); *І ми на дарабі. Течія несе нас між кам'яними берегами. Керманичі пильнують, щоб не налетіти на кам'яний виступ чи на міліну. Керма в надійних руках* (Я. Стецюк. Шумить Черемош, 157); *Було у весняну повинь він рук не чує своїх, він з ніг падає, коли налягає на кермо, а керма з рук не випускає, а поміж дикі скелі лиш перелетить* (А. Крушельницький. Рубають ліс, 191); *Бринить цимбалами ріка, / А легіні аркан танцюють. / Плече – в плече, кермо в руках, / Аж серце в'яне у гуцулок* (М.Влад. Дараби, 45); *Загрібає кермом, а воно в його руках, мов прут, вигинається* (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру, 7); // образн. *Не бачите, як вони [люди] кермами переїзять мене по спині, як кодовчуть білу гриву легкої піни на мойому синьому дзеркалі* (М. Козоріс. Чорногора говорить, 18).

Українська художня мова освоїла й синонімічні назви керми – *опачина* та *другар*: *Над Карпатами ще не світало, а дараби готові до сплаву. Гуцули ще оглядали в'язання, пробували тузі опачини і вневнено вдихали ранкову силу гір. Жадоба плисти по Тисі в них була така сильна, що ні на хвилинку не відвертали свого зору від води* (Ю. Боршош-Кум'ятський. Так було..., 212); *Чим дужче ревла ріка, тим кріпше стискали дарабаши опачини* (Ю. Боршош-Кум'ятський. Так було..., 213); *Коли відчинялися гаті в горах, потік ставав рікою, і по ній одна за одною летіли дараби. Міцно тримаючи опачини в руках, їх вели сміливі бокораші* (С. Скляр-ренко. Карпати, кн.1, 100); *Іван знімає зі шворня опачину, запалює лушницю, кладе на плече і стоїть із нею, наче Прометей* (М. Стельмах. Над Черемошем, 157); *Бачила, як плотогони скручували талби, робили стільці, на яких ходять керми з дощок, а саме весло називається друга-рем* (С. Пушик. Карпатське літо, 281).

Достатньо загребуваною в українській художній мові стала також назва особи, яка керує дарабою, – *керманич*: *І блисне ріжок молодого місяця над кичеров, задзвонить маржина дорогою калаталами, а над рікою керманичі розведуть велику ватру* (Г. Хоткевич. Жаль за горами, 374); *З-за повороту впливля дараба. Як і на тих, що бачила раніше, два керманичі* (Я. Стецюк. Шумить Черемош, 85); *Керманичі – брати Федір та Юрій Попович, Юрій Куриндаш і Михайло Несторук – прикрасили смерічками останній пліт* (С. Пушик. Дараби пливуть у легенду, 327); *– А що ти робитимеш завтра, Юро? – із дарабами йдемо, з Гнатом та Іваном, у Вижницю. – За керманичів будете?* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 39); *Керманичем на дарабі / Оминати хитрі закути, / Гострі каменюки на скоках / Річки, де спливають роки <...>* (Віра Вовк.

На дарабі, 352); *Найбільш затривожився наш славний жаб'ївський господар, робітник і керманич Сороканюків Юра, його жінка Василина, донька Івана Гердеджука, та їх п'ятирічний хлопчик-легіник Василько* (Д. Харов'юк. *Смерть Сороканюкового Юри*, 543); *В'язальники та керманичі покинули готовити плоти та табли* (Р. Яримович. *Джуфко*, 57); *Він хоче стати міцним легінем з широкими, як двері, плечима та з руками, мов залізні гаки, бачити себе поруч з вуйком – найліпшим керманичем на дарабі* (М. Яновський. *Коли йдуть сплави*, 5); *Хисткий вогонь, а найбільше чистий, незрадливий слух допомагають керманичам не збитися з течії* (М. Стельмах. *Над Черемошем*, 157); *Знаєш, Юро, я був тоді найгірший забіяка в селі і найліпший керманич на весь Черемош* (І. Франко. *Терен у носі*, т. 21, 378); *На Черемоші теж: коротка часина тихоплаву – і знову повинева струнка вихоплюється на бистринь, і знову дараба летить, аж хвіст задньої талби віялом розпускає. А керманич, як заведений, увихається* (Б. Загорулько. *Чорногора*, кн.2, 275); *Я, керманич з Чорногори, / Маю добру славу – / Знають мене сині гори / Й хлопці з лісосплаву* (М.Влад. *Гуцульське весілля*, 83). Цей гуцулізм використовується також як об'єкт порівняння: *Пустився, як керманич у люту повінь Черемоша без керма, без надії на який-небудь порятунок* (А. Крушельницький. *Рубають ліс*, 224).

Рідковживаними у мові української художньої літератури є й синоніми до діалектизму *керманич – дарабаи*: *Десь луна прокотилася в ґрунях, / Вечір в горах розлив фіолет... Слідить пильно очима красуна / Дарабашиа стрункий силует* (Ю. Боршош-Кум'ятський. *Понад Тисою хиляться з кручі*, 45) та *сплавцик*: *Але незнайомі сплавцики можуть ще й бука дати* (М. Яновський. *Коли йдуть сплави*, 6).

Із назв осіб у межах гуцульської діалектної лісосплавної лексики словник фіксує ще *штрихар* 'доглядач річища для сплаву дарабів': *Штрихарем став. Отримав, сказати б, легшу, безпечнішу роботу, дозирає річище, по якому пливуть дараби. Напередодні їх пуску перевіряє, чи не викотився на середину русла великий камінь. Придивлявся, чи не лягла десь впоперек ріки бирня* (М. Яновський. *Штрихар*, 80).

У словнику лексикографічно опрацьовано й низку гуцульських діалектних назв гідротехнічних споруд, які використовуються для річкового сплаву деревини. Найбільш поширеним виявився діалектизм *клявза* (*клявуза, кляуза, водойма-кляуза*) 'споруда, що перегороджує річку або інший водотік для затримання руху води та її збору': *Коли там десь, на Белтагулі, на Шибенім озері, на Перкалабі, за світами десь підіймають клявзу, – Манашка зі своєю Сурою студять холодці, печуть хліби, готовлять усяку гуцульську снідь, бо будуть керманичі сьогодні* (Г. Хоткевич. *У корчмі*,

412); *Але відколи прийшли прусаки і почали з гір пускати дику плавачку та потому **клявзи**, відтоді в Черемоші головатиць мало, та й то малих; на три, на чотири п'яді – то вже геть велика рахується* (І. Франко. Як Юра Шикманюк брів Черемош, т. 21, 457); *Трицали під напором води **клявзи** озер* (Р. Яримович. Джуфко, 57); *А потому випускають ціле озерце води із **клявзи**, щоб потік мав силу нести дерево на доли* (М. Яновський. Коли йдуть сплави, 7); *– Гезди мала **клявза**, – завважив Юра* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 85); *Коли я підійшла до нього, він охоче, хоч і з ледь помітною погордою всезнаючої людини, почав пояснювати: на **кляузах** (так зветься висока, з дерева і каміння, гать у верхів'ї ріки, де збирають воду) підняли важкі заслони, і нестримні потоки ринули вниз, піднімаючи береги, підхоплюючи з собою все, що попадеться...* (Я. Стецюк. Шумить Черемош, 84); *В гуртожитках мешкали лісоруби, плотогони, обліковці, нормувальники, кухарки, ночували шофери, які, здавалося, з усієї України та Молдавії приїжджали сюди по ліс; блищало чисте плесо водойми-**кляузи*** (С. Пушик. Карпатське літо, 277); // у порівн. – *Те, що ми знаємо, – мов піна на **клявзі**. Шумує, кипить, здається, в долині потік вкряє, а – дивись – вода пливе чиста, як сльоза* (Р. Єндик. Чорногорські шуми, 113). Образне вживання цього слова засвідчено такими поетичними рядками: *Що так мучиш зголодніле тіло?.. / Говори, мой хлопче, говори: / **клявузу** у грудях отвори – / най приймає світ* (В. Шкурган. Що так мучиш зголодніле тіло?.., 13).

Семантично близькі до *клявза* і лексичні гуцулізми *гать*, *тама* 'гребля у верхів'ї річки для створення запасу води, призначеного для сплаву плотів', пор. *У вісімнадцять літ він уже гонив дараби з найнебезпечнішої **гати** на Сухому* (У. Самчук. Гори говорять, 14); *"Ісус пограється біля **тами** / Дарабами"* (Віра Вовк. Ісус – Керманич, 73).

Не одним автором в мові української художньої літератури репрезентований діалектизм *гамованка* 'невелика загата у вигляді річкового порога заввишки 50–60 см. з 3–4 колод, складених одна на одну і прикладених фашинням та камінням (служить для підняття рівня води в мілких і порожнистих місцях річки)': *Та ось вона – **гамованка**. Озирнись, плотогоне, – чи все гаразд із дарабою?* (С. Пушик. Дараби пливають у легенду, 330); *Варташі розпалили вогні, палили спузку і робили **гамованки*** (Р. Яримович. Гуцульськими пляями, 49); *А ось і **гамованка** – невисока гребля, за якою на широкому неспокійному плесі гойдалися довгі дараби* (Я. Стецюк. Шумить Черемош, 84); *Як дістатися до **гамованки**? Там усе розкажуть* (М. Яновський. Коли йдуть сплави, 8); *Тато підняв руку і крикнув на всі гори: "Агов!" І два дужі чоловіки зі сплавконтори махом відкрили шлюзи **гамованки*** (П. Федюк. Ріка, 12).

Українська художня мова із назв гідротехнічних споруд інкорпорувала ще *шантафля* ‘поміст з круглих колод у формі послідовно з’єднаних плотових секцій завдовжки 50–80 м, що тягнеться похило від порогу отвору греблі вздовж річки, щоб плоти плавно спускалися з отвору, оскільки він знаходиться на рівні 8–12 м над дном річки’: *Вода вже переливалася через перегородку, хлопотіла й пінилась на білій шантафлі, що сама нагадувала пліт, тільки міцніше збитий і прикріплений до гати* (Я. Стецюк. Крутий плай, 84); *запора* ‘дерев’яна дамба у вигляді довгого й вузького зрубу, порожнина якого наповнена камінням’: *Ну, а ота бистро-буйна вода славного, чорногірського Черемошу клекотить, шаліє, реве, своїм горлом хоче тут-тут пожерти, ликнути світ, півсвіта. Рве скали, лупає берег, нищить запори, нівечить все, все, все, геть-скрізь нема мілини* (Д. Харов’юк. Смерть Сороканюкового Юри, 547); // образн. *Нові води, що надпливуть із горища, лише обдивляться, що тут діє та запора, здивовані, обкрутяться коло кожної каменюки і шубовснуть у нове русло, продерте у березі поточини* (А. Крушельницький. Рубають ліс, 390); *флудер* ‘жолоб’: *Оцеї похилий велетенський квіви, / Що тут, на сплаві, має назву “флудер”, / А краще – жолоб, гарно і ясніш* (М. Карпенко. Перевесло, 132).

У словнику лексикографічно опрацьовано також гуцульські діалектні назви знарядь та інструментів, які використовуються при сплавланні деревини річками. Серед них

ДЖІГА ліс. Гак ловити дерево на воді. *Нехотя зупиняється ковбок, хвиля запінилася під гузирем, вперед поволі-поволі завертає вода – і от уже, упокорений, слухняний, ковбок іде, куди тягне його джїга* (Г. Хоткевич. Повінь, 324); // образн. *Струнки, мов витончені, ноги – аж залюбуватися на них, руки звинні і довга джїга грає в руках* (Г. Хоткевич. Повінь, 324).

ГАКАР ліс. Вужівковий мотуз або дротяний трос (у пізніші часи), яким з’єднували частини в кількасекційному плоті. *Марія спускалася завітчанним пласм до Синього Виру. На його чистім плесі бокараші в’язали гакарями дараби* (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру, 38); // у порівн. *Це він прислужувався і крутив ноги, мов дарабу гакарями* (Г. Хоткевич. Камінна душа, 298); *Ще трохи, і трїснуть гакарі* (М. Яновський. Коли йдуть сплави, 6).

СКИГЕЛЬ ліс. Скручений з лози мотуз для зв’язування колод у секцію плоту. *Став коло своїх дараб. Полагодив розкрути, помоцував скиглі, потужив цвайки-берїзки, обкрутив швару, оглянув палї. Все добре* (Д. Харов’юк. Смерть Сороканюкового Юри, 546).

ЦВАЙКА ліс. Скручене галуззя молодої смереки чи берези, яким прив’язується дараба до берега; березова чи смерекова вужевка. *Все*

стовбуром стало проти води. Ото! Стягли, **цвайки** та швари лишень пук-пук, потріскали, пірвалися (Д. Харов'юк. Смерть Сороканюкового Юри, 547); Але борзо перекинув один із гуцулів **цвайку**, просилили кіл (Г. Хоткевич. Дарабов, 382); Потужили ми **цвайки** на дарабі та й кермами, як грудьми, боремося із габами (Марко Черемшина. Марічку головка болить, т.1, 281); // у порівн. – <...> Аді, цызыник їм у печінки та в груди, хотять газду обкрутити як **цвайку** (М. Козоріс. Чорногора говорить, 215).

ШВАРА ліс. Міцний плетений шнурок; трос. – Не бійся, не втече! Люба міцніше **швари** прив'язала її до тебе (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 47); Став коло своїх дараб. Полагодив розкрути, помоцував скигли, потужив **цвайки-берізки**, обкрутив **швару**, оглянув палі. Все добре (Д. Харов'юк. Смерть Сороканюкового Юри, 546); Та він нічо й не робив, лиш зайшов позад смерек та й перекев **швару** (Г. Хоткевич. Гуцульські образки, 395); А народ вертається пішки з Вижниці, б'є цілі милі ногами та двигає **швару** на плечах та сокиру (А. Крушельницький. Рубають ліс, 191); Он дзьобні, тобівки, ремені, навіть сокири й **швари** на продажу у Манашки – це все покажчики гуцульського темпераменту (Г. Хоткевич. Гуцульські образки, 412).

Фіксує словник і діалектизм **цапина** (*цапіна, сапіна*), правда, він належить не тільки до лісосплавної, а й лісорозробної лексики, пор.:

ЦАПИНА, ЦАПІНА, САПІНА ліс. Важіль, держак із загнутим металевим кінцем для пересування або підтягування колод. Сінешині двері розчинилися, і на порозі з'явився Данило Ковач з **цапиною** в руках, відточений гак якої блищав, як спис (С. Склярєнко. Карпати, кн.2, 127); Але ж вони знають плуг і сокиру, рискаль і **цапину** (Р. Федорів. Жбан вина, 105); Зайшов збоку, підважував ковбок **цапиною** і с'як і так, але дерево – ні з місця (М. Яновський. Штрихар, 81); Другий бив по воді **цапінов**, підіймаючи дощ бризків, просвітлених сонцем (Г. Хоткевич. Дарабов, 381); Вони зупинялися, скидаючи з себе цупкі шкіряні наплічники або писані бесаги, обережно прилаштовуючи хто сокиру, хто пилу, хто **цапіну** (М. Яновський. Гірське серце, 34); Уласій має **цапіну** й сокиру в руках (М. Матіос. Нація, 28); Петро підложив **цапіну** у вершик, а Михайло у гузарі (Р. Яримович. Розповідь цугаря, 51); Під вікном плесо Черемошу, над ним купи смерекових колод, і ще мала будка, де лісоруби й керманічі ховали свій реманент: сокири, **сапіни**, тили (С. Пушик. Карпатське літо, 258); А місяць, розглядаючись по долині, побачив, як темні якісь тіні снуються поміж дерева, накликаються, гупають **сапінами**, сокирами... (А. Крушельницький. Рубають ліс, 398); // у порівн. Пили горівку, а після горівки "гарак" ікийсь, ци біда го виділа, ек воно си називає: у дерленці ек двацїть **сапін** дерет (Г. Хоткевич. Камінна душа, 340).

Із інших гуцульських діалектизмів, що позначають лісосплавні релії, лексикографічно інтерпретовані в словнику ще *штриха* 'річище, по якому сплавають **дараби**': *Знав свою ділянку штрихи, особливо перші найважчі її кілометри (далі ріка вирівнювалась і ширшала), як власну долоню* (М. Яновський. Штрихар, 80); *поперечник* 'дерево, що лежить впоперек річки': *Ще не рятував він дерева, коли воно натрапляє на несподівану перепону – поперечник* (М. Яновський. Там, де хмари ночують, 44); *сплавачка*, що має два значення – 1) 'сплавний промисел': – *Ти коли дерево вивезеш? – Заки сніг зійде, а пічнетси сплавачка, то буду готовий з вівозом, – відказую* (Р. Яримович. Розповідь цугаря, 49); *Ми ставали до контракту, взяли бутин, сплавачку – мусимо віддати на термін роботу* (А. Крушельницький. Рубають ліс, 234); *А баба зивається поміж ними і вже оповідає, як чоловік приходить із сплавачки* (Г. Хоткевич. Дарабов, 404) та 2) 'річковий сплав лісу розсипом': – *То і по Пробійні йдуть дараби? – здивувався Борис. – Це лиш для дикої сплавачки* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 85).

Крім діалектних іменників для вираження понять, пов'язаних із річковим сплавом лісу в Карпатах, словник фіксує й деякі іншочастини-мовні діалектизми, зокрема *кермувати* 'керувати, управляти дарабою': *Другою дарабою кермував Юра Гордійчук, третьою – Іван Гребенюк* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 46); *Кермують три богатири – / Краса і гордість гір високих* (М. Влад. Дараби, 45); *У тім нестямнім страху штрик Сороканюків Юра на передшу дарабу, котра ще не розбилася цілком. Хапнув він, бідник, за керму, кермує-кермує щомога, б'є до берега та кричить не своїми голосами <...>* (Д. Харов'юк. Смерть Сороканюкового Юри, 547); *В кипіння хвиль, усе в гривастій піні, / Неначе в море – чайка на льоту... / Тоді кермуйте, плотарі-легіні, / Тримайтесь міцно, хлопці, на плоту!* (М. Карпенко. На сплаві, 132); *штрихарювати* 'бути штрихарем; виконувати роботу штрихаря': *Штрихарював. Рік за роком минав – усе гладко обходилося* (М. Яновський. Штрихар, 80) та прикметник *штрихарський* 'прикм. до штрихар; належний штрихареві': *Недбало покидав штрихарське причандалля* (М. Яновський. Штрихар, 84).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у словнику «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» лексикографічно опрацьовано, поряд із іншими, пласт лісосплавної лексики. Опрацьовані діалектизми репрезентують основні тематичні групи лісосплавної лексики, зокрема назви плота та його частин, назви водойм та гідротехнічних споруд, назви знаряддя та інструментів, які використовуються при річковому сплаві, назви осіб, задіяних у сплавленні лісу та назви процесу сплаву.

Досліджувані діалектизми помітно відрізняються між собою за їх використанням у літературних потребах різними авторами. З цього погляду найбільший попит в українській художній мові мають діалектизми *дараба* та *керманич*, які вживаються в текстах багатьох авторів. Однак більшість із аналізованих діалектизмів, зокрема *джіга*, *тама*, *шантафля*, *дарабаш*, *штрихар*, *скигель*, *флудер*, *штриха*, *поперечник* в українській художній мові заманіфестовані художніми текстами одного автора.

Зазначені лексеми у художніх текстах виконують номінативно-пізнавальну функцію, сприяють формуванню експресивності та відтворення гуцульського колориту, слугують надійним засобом досягнення художньої переконливості та етнографічної достовірності зображуваного.

Образне вживання лісосплавної лексики пов'язане з використанням окремих слів як об'єктів порівняння та як компонентів метафори, метонімії.

Перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми пов'язані з залученням до аналізу інших пластів діалектної лексики та поглибленою увагою до художнього тексту як середовища, в якому відбувається взаємодія діалектних і літературних форм мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 232 с.
2. Грещук Василь та ін. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Машинопис / За ред. Василя Грещука. – Івано-Франківськ, 2017.
3. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984.
4. Сабадош І. В. Лексика лісосплаву українських говорів Карпат / І. В. Сабадош // Мовознавство, 1974. – № 3. – С. 66–72.
5. Сабадош І. В. Лексика лісосплаву українських говорів району Карпат : Назви плотів / І. В. Сабадош // Культура і побут населення українських Карпат : Матеріали республіканської наукової конференції. – Ужгород, 1973. – С. 194–202.
6. Сабадош І. В. Лексика лісосплаву українських говорів Карпат / І. В. Сабадош // Український діалектологічний збірник : Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової / Упоряд., ред., передм. П.Ю. Гриценка; Редкол. : П.Ю. Гриченко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра, 1997. – С. 343 – 398.
7. Сабадош И. В. Украинско-иноязычные паралели в лексике лесосплава района Карпат / И. В. Сабадош // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу : Тез. докл. – М., 1972. – С.168 – 170.

8. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005 – 688 с.
9. Хобзей Наталія. Гуцульські світи. Лексикон / Наталія Хобзей, Оксана Сімович, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 668 с.
10. Janów Jan. Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger / Jan Janów. – Kraków : Wydawnictwo naukowe DWN, 2001. – 294 s.

REFERENCES

1. Zakrevska, Ya. (Eds.) (1997) *Hutsulski hovirky. Korotkyi slovnyk [Hutsul dialects: short vocabulary]*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
2. Greshchuk, V. etc. (2017) *Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukraïnskii khudozhnii movi [Hutsul dialect vocabulary and phrasemic in Ukrainian artistic language. Typing]*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian]
3. Onyshkevych, M. Y. (1984) *Slovnyk boikivskykh hovirok [Dictionary of Boiko dialects]*. K. : Nauk. dumka. [in Ukrainian]
4. Sabadosh, I. V. (1974) *Leksyka lisosplavu ukraïnskykh hovoriv Karpat [A lexicon of the timber rafting of the Ukrainian Carpathians]*. *Movoznavstvo – Linguistics* 3, 66-72. [in Ukrainian]
5. Sabadosh, I. V. (1973) *Leksyka lisosplavu ukraïnskykh hovoriv raionu Karpat : Nazvy plotiv [Lexical woodland of the Ukrainian dialects of the Carpathian region : The names of the rafts]*. *Kultura i pobut naselennia ukraïnskykh Karpat : Materialy respublikanskoï naukovoï konferentsii. – Culture and Life of the Ukrainian Carpathians: Materials of the Republican Scientific Conference (pp. 194–202)*. Uzhhorod. [in Ukrainian]
6. Sabadosh, I.V. (1997) *Leksyka lisosplavu ukraïnskykh hovoriv Karpat [A lexicon of the timber rafting of the Ukrainian Carpathians]*. *Ukraïnskyi dialektolohichnyi zbirnyk – Ukrainian dialectological collection*.3, 343-398. Kyiv : Dovira. [in Ukrainian]
7. Sabadosh, Y.V. (1972) *Ukraïnsko-ynoïazychnye paralely v leksyke lesosplava raiona Karpat [Ukrainian-speaking parallels in the vocabulary of the Far East region of the Carpathians]*. *Soveshchanye po Obshcheslavianskomu lynchvystycheskomu atlasu – Meeting on the Common Slavonic Linguistic Atlas*. Moscow. [in Russian]
8. Huivaniuk, N.V. (Eds.) (2005) *Slovnyk bukovynskykh hovirok [Dictionary of Bukovinian dialects]*. Chernivtsi : Ruta. [in Ukrainian]
9. Khobzei, N., Simovych O., Yastremska T. & Dydyk-Meush H. (2013) *Hutsulski svity. Leksykon [Hutsul worlds. Lexicon]*. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
10. Janów, Jan. (2001) *Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger*. Kraków : Wydawnictwo naukowe DWN. [in Polish]

Стаття надійшла до редколегії 18.09. 2017 р.